

**ПРОТИДІЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена вивченню питання протидії правопорушенням у сфері страхування у вітчизняній і зарубіжній правоохоронній практиці. Питання, що стосуються процесу попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері страхування, розглянуті в порівняльно-правовому аспекті.

Ключові слова: кримінальне законодавство, правопорушення, шахрайство, страхове шахрайство, злочин, проступок, склад злочину.

Постановка проблеми та її актуальність. Правопорушення у сфері страхування – це одна з найсерйозніших проблем страхових компаній всього світу. В світовій індустрії втрати в результаті невиявлених афер складають в середньому 15-20 % від загальної кількості зібраних страхових платежів. Проте не варто забувати про те, що правопорушення у сфері страхування негативно впливають не тільки на діяльність страхових компаній, але і добросовісних учасників страхового ринку, зокрема страхувальників.

Абсолютна більшість страхових компаній має справу з таким кримінальним явищем, як шахрайство. Збитки, які заподіюються страховим компаніям в результаті шахрайських дій несумлінних клієнтів (страхувальників) дуже значні і за різними оцінками коливаються від 1 до 2 % від суми внесків, які поступили. Втім, серед страхувальників прийнято вважати, що від 10 до 20 % всіх страхових виплат доводиться на страхові випадки, які підготовлені та інсценовані шахраями.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання шахрайства у сфері страхування активно досліджують Алгазін А. І., Андрущенко Л. В., Антонов І. О., Баліна С. Н., Байков А. Г., Борзенков Г. Н., Галагуза Н. Ф., Глухов А., Гуророва Н. О., Калюжний Р. А., Користін О. Є., Короткевич М. Е., Когутіч І. І., Ларичев В. Д., Литвиненко В. І., Жилкіна М. С., Сушенко В. Д., Ущаровський В. Ф., Чернявський С. С. та багато інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Мета статті. Загальною метою даної статті є вивчення питання протидії правопорушенням у сфері страхування у вітчизняній і зарубіжній правоохоронній практиці.

Виклад основного матеріалу. На початку незалежності української держави ніхто не замислювався над суспільною небезпекою правопорушень у сфері страхування. На сьогоднішній день правопорушення в даній галузі набуло масштабного явища, негативно впливаючи на всіх учасників страхового ринку. Законодавчий вакуум, існуючий в цій сфері, породжує відсутність офіційної статистики, а це не дозволяє достовірно оцінити масштаби здійснених правопорушень.

Що стосується правопорушень, то протиправною поведінкою вважають поведінку, що характеризується порушенням норм права. Одним із видів такої поведінки і є правопорушення. Правопорушення є антиподом правомірної поведінки.

Взагалі правопорушення – це суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, за яку чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність.

Кожне правопорушення конкретне, оскільки його здійснює конкретний індивідуальний чи колективний суб'єкт у певну годину, у певному місці. Щоб визнати ту чи іншу дію правопорушенням, необхідно встановити, чи має вона ознаки правопорушення. До основних ознак правопорушення належать:

1) суспільна небезпечність (шкідливість), тобто спричинення шкідливих наслідків чи загроза спричинення таких наслідків законним інтересам особи, суспільства, держави, які охороняються законом;

2) правопорушенням може бути тільки діяння – тобто у вигляді активної дії (наприклад, вчинення крадіжки) або у формі бездіяльності – коли норми права зобов'язують персону зробити певні дії, а персону їх не виконує (наприклад, ненадання допомоги);

3) протиправність діяння, тобто це діяння повинне безпосередньо порушувати вимоги конкретної норми права. Діяння, не врегульовані чинним законодавством не вважаються правопорушенням;

4) винність діяння, тобто внутрішнє ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння і його наслідків у формі умислу чи необережності. Про винність йде мова тоді, коли персону повинна була обрати варіант поведінки, але вчинила дії всупереч правовим нормам;

5) деліктоздатність суб'єкта, яка вчинила правопорушення, тобто персону за віком і станом психічного здоров'я усвідомлює характер своїх дій, керує ними та передбачає їх наслідки, а також може нести юридичну відповідальність за їх здійснення;

6) юридичне карне діяння, тобто за його вчинення передбачається певні вид і міра юридичної відповідальності у вигляді втрат особистого, майнового, організаційного чи матеріального характеру;

7) причинний зв'язок між діянням і соціально небезпечними наслідками, що наступили, тобто такі наслідки зумовлені саме цим діянням, а не іншими причинами.

Отже, відсутність хоча б однієї з названих ознак не дозволяє розглядати діяння як правопорушення. Ознаки правопорушення повинні аналізуватись у сукупності, системно. Для того, щоб ті чи інші конкретні діяння було визнано правопорушенням, необхідно, щоб воно відповідало певним ознакам, які дозволяють відмежовувати правопорушення від порушення інших соціальних норм і утворюють поняття «склад правопорушення».

Найпоширеніші схеми правопорушень у сфері страхування пов'язані із страхуванням відповідальності власників автотранспорту, з інсценуванням або фальсифікацією ДТП, угонів. Велика кількість злочинів здійснюються у сфері особистого страхування: в страхуванні виїжджаючих за рубіж шляхом фальсифікації медичних рахунків і завищення цін на медичні послуги; в медичному страхуванні шляхом інсценування нещасних випадків і травм; в накопичувальному страхуванні життя. Якщо раніше, на початковому етапі розвитку страхування, злочини скоювали окремі несумлінні громадяни, то тепер це цілі злочинні групи, досвідчені і добре підготовлені.

Правопорушення скоюються в області, пов'язаній з укладанням, дією і виконанням

договорів про обов'язкове або добровільне страхування. Його особливість, в порівнянні з іншими сферами суспільного життя, заснована на тому, що винуватець шляхом обману або зловживання довір'ям:

1) порушує відносини по захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних наслідків (страхового випадку) за рахунок грошових фондів, сформованих із сплачених ними страхових внесків;

2) отримує з цього незаконну матеріальну вигоду, одночасно заповдіюючи майновий збиток законним власникам.

Найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням у сфері страхування є шахрайство у сфері страхування. Існують різні підходи до визначення такого явища, як шахрайство у сфері страхування. У вітчизняній літературі переважає розширювальне трактування поняття «шахрайство у сфері страхування». Під шахрайством у сфері страхування розуміється «протиправна поведінка суб'єктів договору страхування, направлена на отримання страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довір'ям або внесення меншої, ніж необхідно при нормальному аналізі ризику, страхової премії, а також замовчення важливої інформації під час укладення або в період дії договору страхування, а також відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених у законі та правилах страхування підставах або гарантій, внаслідок чого суб'єкти договору страхування дістають можливість незаконно і безвідплатно отримувати його в свою користь» [1, с. 6]. Інакше кажучи, до шахрайства у сфері страхування відносяться всі види протиправних дій у сфері страхування незалежно від їх суб'єктів, наявності кримінального складу тощо.

На думку деяких авторів, зокрема М. С. Жилкіної, це не так, оскільки далеко не всі юридичні факти містять склад злочину – шахрайство. «До того ж об'єднувати в одне поняття і правопорушення, вчинені проти страховика, і правопорушення, вчинені страховиком або особою, що видає себе за його представника, необґрунтовано ні з юридичною, ні з економічної точки зору. Крім того, таке узагальнення не робить відмінності між шахрайством і іншими кримінальними злочинами, між порушеннями кримінального і цивільного (страхового) права, а це також неправомірно» [2, с. 20].

У вітчизняній літературі існує ще проміжна позиція, згідно якої під шахрайством у сфері страхування розуміються всі шахрайства (в розумінні ст. 190 КК України), що мають відношення до страхування. Прихильники цієї позиції в поняття «шахрайство у сфері страхування» включають «злочини, вчинені фіктивними страховими організаціями (філіалами, представництвами), що не мають законних прав страхових посередників тощо» [3, с. 57].

Українське кримінальне законодавство не знає самостійного складу злочину «шахрайство у сфері страхування». Тому обмани щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що призвели до протиправного заволодіння чужим майном, а також злочини псевдостраховиків кваліфікуються як звичайне шахрайство (ст. 190 КК України).

Згідно приведеному вище аналізу різних визначень шахрайства у сфері страхування, можна зробити висновок, що ні законодавство, ні юридична практика так і не виробила єдиного підходу до визначення поняття і правового змісту такого суспільно небезпечного злочинного діяння, як шахрайство у сфері страхування.

Очевидно, що для більш детального вивчення поняття терміну «шахрайство у сфері страхування» слід звернутися до досвіду зарубіжних країн, де вказане злочинне діяння не є таким «молодим» і вже накопичений значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у сфері страхування.

За кордоном взагалі прийнятий інший підхід до поняття шахрайства у сфері страхування. Там шахрайство у сфері страхування вважається умисним злочином, направлений на обман страхової компанії і вчинене страхувальником (вигодонабувачем) з метою необгрунтованого збагачення за рахунок страхувальника шляхом спотворення інформації про об'єкт страхування, здійснення дій, направлених на настання страхового випадку або збільшення суми страхового відшкодування.

На відміну від законодавства України в кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн шахрайство в страховому бізнесі (зловживання в страхуванні) передбачено спеціальними статтями кримінального кодексу.

У Кримінальному кодексі Австрії шахрайські дії, пов'язані із страхуванням, включені в розділ злочинних діянь проти чужого майна (§ 151) і полягають в: «руйнуванні, пошко-

дженні або укритті речі, застрахованої від руйнування, пошкодження, втрати або крадіжки; нанесенні собі або іншому обличчю тілесного пошкодження або спричиненні шкоди здоров'ю або спробі вчинити ці дії, з наміром створити собі або іншій особі майнову вигоду, пов'язану із страхуванням. Карасться позбавленням волі до шести місяців або штрафом» [4, с. 89].

КК Голландії (ст. 327) передбачає покарання тієї особи, «яка шляхом майстерного прийому вводить в оману страховика щодо обставин, що відносяться до страхування, примушуючи його укласти договір, який він би не уклав на інших умовах, якби знав істинне положення справ (покарання – позбавлення волі не більше одного року або штраф)» [5, с. 395].

КК Польщі (ст. 298) відносить шахрайські дії у сфері страхування до злочинів проти господарського обігу і визначає їх як «дії того, хто з метою отримання компенсації за договором страхування викликає подію, яка з'явиться підставою для виплати такої компенсації. Злочин може бути покарано позбавленням волі на термін від 3 місяців до 5 років» [6, с. 180].

Значна увага проблемі правопорушення у сфері страхування приділяється у США. «За оцінками американських експертів, втрати від правопорушень у сфері страхування в США складають 100 мільярдів доларів в рік, 10% всіх претензій є шахрайськими» [7, с. 5]. Такий високий рівень розповсюдження даного злочину обумовлюється тим, що страхування є обов'язковим в багатьох сферах життя кожного громадянина США. Так, наприклад, найбільша кількість шахрайських дій здійснюється в таких сферах обов'язкового страхування, як медичне страхування, страхування працівників від нещасних випадків, страхування автотранспортних засобів.

У США проблема протидії шахрайству у сфері страхування розв'язується на найвищому, законодавчому рівні. 47 штатів визнають шахрайство у сфері страхування як злочин, при цьому 37 штатів кваліфікують шахрайство у сфері страхування як найтяжче із злочинних діянь, в 42 штатах існують спеціальні Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування. В 26 штатах діють спеціальні закони, присвячені різним видам шахрайства у сфері страхування, в основному це шахрайство в автострахуванні, страхуванні працівників від нещасних випадків, медичне страхування та ін. Крім існування спеціальних законів штатів про шахрайство у

сфері страхування, в США існує Модельний закон про шахрайство у сфері страхування від 02.03.1995. Багато штатів поклали саме даний акт в основу власного законодавства про шахрайство у сфері страхування. Цей закон визначає шахрайство у сфері страхування наступним чином: «шахрайською дією у сфері страхування вважається здійснення будь-якою особою умисної дії, направленої на позбавлення прибутку іншої особи. Шахрайством є обман страхової компанії, повідомлення помилкових даних при укладенні договору страхування, при подачі заяви про страхове відшкодування» [7, с. 23]. Дане визначення включає всю різноманітність шахрайських схем, які здійснюються страхувальниками, оскільки всі вони за своєю суттю є обманом страхової компанії.

Ще більш цікавою з погляду вживання зарубіжного досвіду є проблема законодавчого врегулювання процедури протидії правопорушенням у сфері страхування. В США на федеральному рівні діє Національне бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування (National Insurance Crime Bureau), крім того, практично в кожному штаті існує особливий державний орган, який займається виявленням і розслідуванням шахрайства у сфері страхування. Так, в 24 штатах Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування («Insurance fraud bureaus») існують при Департаменті страхування штату. Підрозділи по боротьбі з шахрайством в штатах Південна Кароліна, Невада і Пенсільванія взагалі є частиною відомства Генерального Аторнея (тобто є реальними «силовими» органами).

Діяльність вищезгаданих органів по боротьбі з шахрайством у сфері страхування регулюється спеціальними законами штатів. В основі багато кого з цих законів лежить Модельний закон про бюро по боротьбі з шахрайством. Даний акт також визначає права і обов'язки, компетенцію слідчих, регулює процедуру проведення розслідування, наділяє слідчих широкими оперативними-розшуковими повноваженнями, аж до здійснення арешту.

У Канаді основну роботу з протидії правопорушенням у сфері страхування здійснює спеціальний комітет при Страховому бюро Канади. Даний орган тісно співробітничав з канадською поліцією в розслідуванні шахрайських дій у сфері страхування. Канадська поліція навіть розробила спеціальний «Протокол по боротьбі з шахрайством», в якому визнача-

ється поняття шахрайства у сфері страхування і позначені основні положення по його попередженню, виявленню та припиненню. Допомогу Страхового бюро Канади і страховим організаціям в розслідуванні шахрайства у сфері страхування надають численні незалежні бюро розслідування, що займаються тільки питаннями страхування і мають спеціальну ліцензію на це.

З приведеного аналізу видно, що відносини у сфері страхування в зарубіжних державах піддаються більш ретельному кримінально-правовому і кримінально-процесуальному регулюванню.

В Україні, як вже було відзначено раніше, шахрайство у сфері страхування, якщо все-таки дійшла справа до реєстрації кримінального провадження, звичайно кваліфікується по ст. 190 КК України («Шахрайство»). Проте, зараз правозастосовна практика по ст. 190 КК України така, що для правоохоронних органів злочин повинен бути вчиненим, тобто страхова компанія повинна виплатити відшкодування, і лише потім звертатися до суду. В цьому випадку страховик відмовляє у виплаті відшкодування підозрюваному в шахрайстві і обґрунтовує свою відмову іншими причинами, формально не пов'язаними з шахрайством. Очевидно, що для ефективної протидії правопорушенням у сфері страхування необхідне більш чітке законодавче закріплення поняття шахрайства у сфері страхування і покарання за нього.

Шахрайство – один з найпоширеніших злочинів, в 2011 р. по цій статті засудили більше 25 500 осіб. Але діюча редакція статті не враховує особливості сучасних економічних відносин і введення нових складів дозволить більш чітко відділити кримінально карні діяння від цивільно-правових відносин.

Отже, розглянувши міжнародний досвід протидії правопорушенням у сфері страхування пропонуємо доповнити ст. 190 Кримінального кодексу України «Шахрайство» новим складом: шахрайство у сфері страхування. При цьому в КК необхідно зберегти і класичне формулювання, яке трактує шахрайство як розкрадання або придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довір'ям.

Висновки. Підводячи підсумок всьому вищесказаному, без сумніву, можна стверджувати, що для ефективної протидії правопорушенням у сфері страхування перший і найочевидніший крок – це формування єдиного під-

ходу до поняття шахрайства у сфері страхування і закріплення його на законодавчому рівні. Іншим важливим кроком буде запровадження міжнародного досвіду системи колективної безпеки в страхуванні, тобто об'єднання зусиль всіх страхових компаній в боротьбі з шахрайством, створення спеціальних державних органів і центрального банку даних по випадках шахрайства у сфері страхування, законодавче наділення співробітників служб безпеки страхових компаній і спеціально створених органів по розслідуванню повноваженнями для проведення оперативно-розшукових заходів щодо випадків здійснення правопорушень у сфері страхування.

Література

1. Митрохин В. К. Внимание! Страховое мошенничество / В. К. Митрохин. – М. : ТОО «Люкс-арт», 1995. – 92 с.
2. Жилкина М. С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М. С. Жилкина. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.
3. Ларичев В., Галагуза Н. Ф. Борьба с мошенничеством в сфере страхования // Финансовый бизнес. – 1999. – № 7. – С. 57-60.
4. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. А. В. Серебрянниковой. – М., 2001. – 287 с.

А. М. Заец

Противодействие правонарушениям в сфере страхования: сравнительно-правовой аспект

Статья посвящена изучению возможности противодействия правонарушениям в сфере страхования в отечественной и зарубежной правоохранительной практике. Вопросы, касающиеся процесса предупреждения, выявления и прекращения правонарушений в сфере страхования, рассмотрены в сравнительно-правовом аспекте.

Ключевые слова: уголовное законодательство, правонарушение, мошенничество, страховое мошенничество, преступление, проступок, состав преступления.

A. Zaets

Countering violations in the sphere of insurance: a comparative legal aspect

The article is devoted to the study of the concept and composition of offences in the insurance industry in the domestic and foreign literature. Questions regarding the process for preventing, detecting and stopping crime in the insurance industry are discussed in comparative legal perspective.

Key words: criminal law, the offence, fraud, insurance fraud, a crime, a misdemeanor, the crime.

5. Уголовный кодекс Голландии / под ред. Волженкина Б. В., пер. с англ. И. В. Мирановой. 2-е изд. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.

6. Уголовный кодекс Польши / Науч. ред. доц. А. И. Лукашов, проф. Н. Ф. Кузнецова; Вступ. статья доц. А. И. Лукашова, проф. Э. А. Саркисовой; Пер. с польского Д. А. Барилевич. – СПб., 2001. – 346 с.

7. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2004. – 120 p.

8. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франции, Германии, Японии). Сб. законодательного материала. МГУ им. М.В. Ломоносова, юридический факультет. Под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Зерцало, 2001. – 352 с.

9. Попередження та викриття зловживань в установах, що здійснюють діяльність у сфері страхування та в інших організаціях, пов'язаних з відшкодуванням шкоди при настанні страхового випадку: Посібник / В. Ф. Ущатовський, С. Н. Баліна, А. Г. Байков та ін. / За ред. В. Д. Суценка, В. І. Литвиненка. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 136 с.